

Trygve Gulbrandsen: En nesten mytisk skikkelse

Av Hans Rasmus Glomsrud

En fengslende artikkel fra 1954 er utgangspunktet for at jeg skriver dette stykket. Artikkelen stod på trykk i Magasinet for alle, og er en skildring av journalisten Andreas Eriksens møte med Trygve Gulbrandsen, hjemme på Hobøl gård.

Eriksen klarer i sin maleriske skildring både å være en del av den selv, samtidig som han også springer ut av teksten. Han vender seg nærmest i fortrolighet til leseren med sine personlige reaksjoner på det han fortløpende opplever. Han beskriver møtet med landhandleren (Konrad Haug?) på Eidsberg stasjon, som understreker den «affeksjonsverdi» som ekteparet Gulbrandsen har i bygda. Han beskriver det å tre inn i Gulbrandsens personlig innredede bibliotek, og møtet med ham, som strekker seg til langt ut i nattetimene. Underholdningsnivået er til tider høyt, fra journalistens forundring over Gulbrandsens skiftende utseende til Gulbrandsens betraktninger av bondelivet.

Jeg har lest en hel del om Trygve Gulbrandsen, jeg har hørt ham intervjuet i radio, og jeg er blitt fortalt en del fra etterkommere. Likevel undrer jeg meg stadig over hvordan en skal forstå ham og alt dette rundt ham. På en måte er det som om han trer litt ut i lyset nettopp i denne artikkelen. Eriksen puster på sett og vis liv i ham med sine skildringer.

Han utfyller de svarene Gulbrandsen kommer med, svar som kanskje er mer opplysende enn det later til første gang man leser dem.

Forfatteren Trygve Emanuel Gulbrandsen er en av mange som har sin plass i vår hjemlige historie her i Eidsberg. Gjennom de mange årene han levde her, ble han en del av bygda og satte spor etter seg som også i dag er merkbare. Mange har funnet glede og fortrøstning i bøkene hans, og bærer ordene hans med seg videre. Det er også dem, som meg, som undrer seg over hvem denne mannen egentlig var. Han som av yrke ble tobakkgrossist, og som av interesse og overbevisning virket både som idrettsjournalist og -administrator.

De mange løse ryktene og vedtatte sannhetene om ham er ikke til stor hjelp hva dette angår. Det ser nærmest ut til å eksistere to stykker Trygve Gulbrandsen; et menneske av kjøtt og blod, og en mytisk skikkelse. Å skille mellom disse to er ingen enkel oppgave. I hvert fall ikke for oss som ikke kjente ham personlig. Hans offentlige tilbaketrukkethet ser ut til å ha ansporet andre til å finne svar for oss. Det har bidratt til å gjøre myteskikkelsen mer livskraftig, skjønt det ikke er sikkert at en mer aktiv offentlig profil ville ha gjort mer gagn.

Noen av mytene er enklere å avlive enn andre. Gulbrandsen var medlem av Den norske Forfatterforening, sågar et høyt skattet medlem. Blant de som ut-

nevnte ham finner vi Olav Duun, Sigurd Hoel, Sven Moren og Nini Roll Anker. Han skrev selvsagt bøkene selv, og fikk inspirasjon fra sin egen familiebakgrunn. Han sluttet aldri å skrive, og vi har blant annet sanger og prologer spesielt skrevet til bygda etter ham. Det ble likevel en pine for ham at han ikke kom videre i forfatterskapet og gav ut noe mer. Men han forsøkte helt til det siste.

Han avskydde fascismen, men led under forsøkene på å utnytte bøkens veldige popularitet til fordel for Hitler-regimet. Gulbrandsens romantiske skildring av det førmoderne bondelivet passet inn i propagandaen, men man så da bort fra det verdimeslige budskapet i romanene. Et budskap om utvikling bort fra vekt på hevn, ære og pengebegjær til å fremheve barmhjertighet og nestekjærlighet. Som et apropos kan det nevnes at «Og bakom synger skogene» var en bok Anne Frank satte pris på under sin tid i skjul fra nazistene. Dette skriver hun selv i dagboken.

Andre myter er det vanskeligere å finne frem i. Først og fremst gjelder dette det mye omtalte kritikerslaktet. Litteraturforskningen som ble gjort på 1990-tallet, av Tore Hoel, brakte oss nærmere en riktigere forståelse. Hoel kom frem til at det ensidige kritikerslaktet som har heftet ved Gulbrandsen i lang tid, rett og slett ikke hadde funnet sted. I sin gjennomgang av samtlige norske bokanmeldelser fant Hoel en gjennomgående positiv mottakelse av de tre romanene. At de utenlandske kritikere var begeistrede har det vel heller ikke vært noen som har sådd tvil om, ei heller Hoel. Det virker på dette grunnlag vanskelig å begripe hvordan Gulbrandsen fikk stempelet slaktet.

For å forstå dette er det viktig å ikke underkjenne at han faktisk ble angrepet. Ja, han ble angrepet så kraftig at ordet slakt kanskje har noe for seg likevel. Hoel fant da også dette, men kom frem til at det bare gjaldt noen helt få kritikere. Det virker merkelig at et lite antall skulle klare å få definere hele mottakelsen, når den i realiteten var kjennetegnet av ros og berømmelse i større eller mindre grad. Det later til å måtte være noe særegent ved denne kritikken. Den bar da også preg av å være en kultur-radikal ryggmargsrefleks mot noe som så definitivt ikke var modernisme. Det kan nesten virke som de i Gulbrandsens romantiske bøker så noe som skulle vært et tilbakelagt stadium, og noe det gjaldt å få trykket ned så fort som råd; med så sterke virkemidler som mulig.

Men det som gjør det hele enda vanskeligere å forstå riktig er at de positive kritikerne på en underfundig måte spiller på lag med slaktemesterne. De advarer mot slaktet før det kommer, og kommenterer det når det så finner sted. På den måten ble det faktiske slaktet, meget beskjedent i omfang i utgangspunktet, blåst opp og gitt en langt større betydning. Gulbrandsen ble av begge sider satt inn i en samtidsdebatt mellom radikale og konservative. Når en så tar i betraktning at dette foregikk på 30-tallet, skal det ikke mye fantasi til for å forstå at det kunne bli eksplosivt. I en hovedfagsoppgave fra 2005, fant Marit Karine Slotnæs at også positive anmeldelser bar preg av å være moralsk motivert. Det gjør det kanskje enklere å begripe hvordan denne verdikampen kunne få så stor innvirkning på Gulbrandsens ettermæle. Det er vel også kanskje slik at dårlig kritikk har lettere for å bli husket enn god.



Hobøl gård Ved vinduet i annen etasje satt Trygve Gulbrandsen og arbeidet.

Sånn sett er det noe veldig menneskelig over det hele.

Igjen vil jeg trekke frem nevnte Eriksens artikkel. Kanskje er den beste oppsummering av kritikerfenomenet Gulbrandsen, den han selv gir: «Det er klart at kritikken betyr meget. Den kan virke slik at en blir slått ned. En skal ikke være så bråkjekk at en later som om den ikke betyr noe. Men jeg for min del har ingenting å klage meg over. Den positive kritikken var så langt den fremtredende. Og det er klart at enhver nybegynner gjør sine feil.»

Gulbrandsen er ikke lenger noen slaktet forfatter. Den kulturradikale motstanden han møtte er fortsatt en del av fortellingen om hvem han var, og hvem han stadig er. Men den status han nyter i dag er ikke betinget av motstanden. Kjente forfattere og kritikeres vurdering i ettertid av romanene er stadig positiv.

Det er ikke alt som faller i like god jord. Men først og fremst er inntrykket man sitter igjen med, etter å ha lest disse betraktningene, en dyp anerkjennelse for Gulbrandsens fortellende evne.

«Det er alltid interessant å lesa opp att ei kjær bok etter at femti år har gått. Eg synest ikkje at verket har tapt seg, endå veikskapane syner seg også betre for eldre og meir kritiske augo. Men poesien er der, romantikken er der, kanskje med endå finare patina etter så lang ei tid.» – Knut Hauge.

«I disse menneskene som hans mor har fortalt ham om, har Trygve Gulbrandsen sett, og klart å formidle videre noe større enn individet, selve livskraftenes brytning, det gode mot det onde, egoismen mot kjærligheten. Og større enn også dette, selve det norske sinns gradvise forvandling, ja, rett og slett foredling.» – Sissel Lange-Nielsen.

I år er det altså 60 år siden dette intervjuet stod på trykk. Det er dessuten 120 år siden Trygve Gulbrandsen ble født. Tiden til tross, han opptar oss stadig, og ikke bare som et lokalt fenomen. Over store deler av verden lar folk seg engasjere av det han hadde på hjertet. På internett finner man artikler og diskusjoner på alle slags forskjellige språk. Og stadig kommer det mer. Det ser tilsynelatende ut til at det han hadde å komme med så visst ikke var et tilbakelagt stadium, slik hans motstandere ønsket.

ed dette i tankene blir en av Eriksens skildringer av Gulbrandsen nærmest allegorisk:

«Det begynner å bli sent. Jeg har for lenge siden gitt opp å nå kveldstoget og kan like godt ta det med ro. Trygve Gulbrandsen henter nye forsyninger fra kjelleren. Stadig foregår den merkelige forvandlingen med ham. Da jeg kom, lignet han nærmest en litt duknakket bokholder. For en liten stund siden lignet han sin avdøde forlegger, og nå ligner han s. innbarlig skuespilleren Ola Isene. Jeg har sjelden sett maken til skiftende ansikt. Klokken blir ett og den blir to, men Trygve Gulbrandsen viser ikke tegn til tretthet.»

Det vil kanskje alltid ligge noe gåtefullt over Trygve Gulbrandsen, men så er det kanskje nettopp det som gjør at vi stadig finner ham interessant.

«Skogenes» forfatter mangler skog

Er de klar over, sa forleggeren til den ikke lenger helt unge debutanten som satt foran ham, at hvis vi gir ut boken Deres, kommer De til å bli heftig angrepet?

Og angrepet ble da også boken i en grad som få debut-romaner er blitt det

før den. Dette var i begynnelsen av de meget nøkterne 1930-årene, og romaner med en klar romantisk innstilling var ikke akkurat i skuddet. Samtidig gikk boken bort og ble en internasjonal suksess av anselige dimensjoner. I løpet av få år var den oversatt til noe sånt som 20 språk og solgt i hundretusener av eksemplarer. Og mange utenlandske kritikere hevet den til skyene!

To bøker til i samme genre utkom i rask rekkefølge og fikk nøyaktig samme skjebne: Slått ned av den ene delen av kritikken, voldsomt tiljublet av den andre delen, mens et stort og takknemlig publikum verden over, uberørt av striden, satte dem på listen over sine bøker.

Og så ble det litt stille om forfatterens navn.

Han har ikke latt høre fra seg siden.

Landhandleren er høy og blek og meget alvorlig. Han skotter på huskelappen min foran telefonen og sier diskret: Gulbrandsen, med to s'er. Trygve med en g. Hans kone heter Lily, født Haneborg. Gården heter Hobøl gård, ikke bare Hobøl. De forstår – hr. og fru Gulbrandsen har en affeksjonsverdi for oss her i bygden.

Så først forklarer han meg veien: Langs jernbanelinjen et stykke, under broen, ta av til høyre og følg den smale gårdsveien tre kilometer til De har passert et stort stabbur tett ved veikanten. Der ligger Hobøl gård.

Ja, der ligger Hobøl gård med den hvitmalte, fornemt ruvende hovedbygningen bak noen vakre lønnetrær og brede, gjestfrie vinduer ut mot de lave åsene i nord. Bladene på en enslig blodbøk ulmer svakt i skumringen. Værelset vi blir vist inn i er høyt og



Gulbrandsens skrivebord

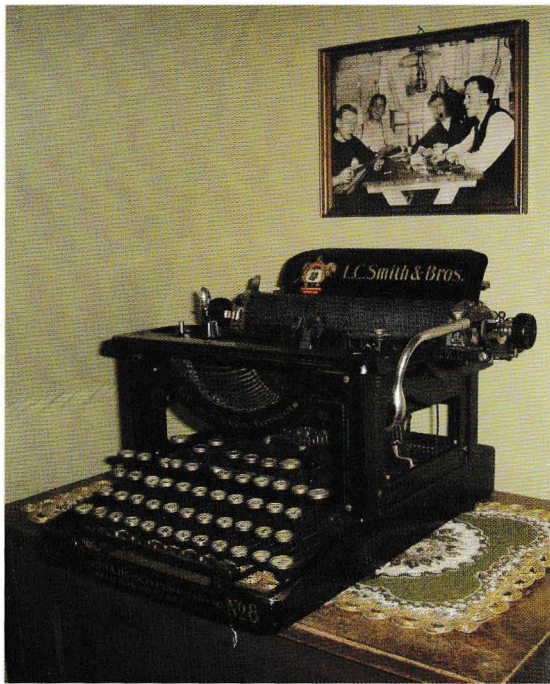
smalt og holdt i en slags gotisk stil med smale, tette loftsbjelker. En gammel kirkelysekrone med Den hellige ånd i en dues skikkelse henger ned fra taket, og i en nisje over peisen står en apostelfigur skåret i tre med svære alterlys på begge sider. Ellers er rommet fylt av bøker så langt opp det går an å få dem. I de få åpne veggfeltene som finnes henger Werenskiolds tegninger av Wergeland, Ibsen og Bjørnson. Det brenner et sprakende tørrvedbål på peisen, og gjenskjæret fra flammene slikker oppover en liten sølvplakett som henger ved døren. På den står det: Fra Norges Landsforbund for idrett og takk for utmerket arbeid.

Omsider kommer Trygve Gulbrandsen. Han ligner ikke helt de bildene en

er vant til å se av ham. Han er blitt litt tykkere, litt mindre meislet i ansiktet. Ellers har han holdt seg forbausende ung. Skikkelsen virker en smule duknakket, øynene trette, men hårfyllden er stadig den samme. Han betrakter meg litt mistenksomt, som om han ville si: Kommer nå De også for å spørre hvordan det går med min fjerde roman!

Men jeg gjør ikke det. Jeg har bare lyst til å se hvordan en forfatter med verdenssuksess bakom seg har det etter å ha sagt farvel til bylivet og slått seg ned som gårdbruker ute på landet. Jeg spør hvor lenge det er siden han overtok denne gården.

Jeg kjøpte den i slutten av 1940. Vi hadde lenge vært på jakt etter en passende eiendom, men avisenes



Gulbrandsens skrivemaskin.

Idrettsmannen og tobakk-grossisten som skrev verdenskjente suksessromaner er blitt bonde.

Og erfaringene? Trygve Gulbrandsen stryker seg gjennom det tette håret. Tja – hva skal jeg si: Nålen vipper opp og ned. En tror det skulle bli så fredelig å leve som bonde, men en bondegård er et sted hvor det er trafikk sent og tidlig – især tidlig. En har dyr og mennesker rundt seg hele dagen. Noe er det støtt. En av grunnene til at jeg ville prøve eksperimentet var at jeg ville følge modernæringen på nært hold. Det har en godt av på mange måter. De fleste har jo dragningen i seg mot landet, det er en dragning mot det opprinnelige menneskeliv som det stort sett har vært levd i årtusener. I alle land, ikke minst i Amerika, ser vi at de forfattere som har fått anledning til det, kjøper seg en farm. Ved å trekke seg tilbake fra bylivet tror man å få mer tid til å konsentrere seg om andre ting. Men det kommer an på hvor mye man gripes av farmerlivet. Det kan også skape distraksjoner. Og svært mange av de interessene man kan dyrke i byen må man stort sett gi avkall på, teater, museer, utstillinger osv. Til gjengjeld er en nødt til å følge med i tidsskrifter og aviser, og det tar sin tid. I byene får man så mye av det gratis, i samvær med kolleger. Samværet med gamle venner er i det hele noe man savner svært ofte.

De nevnte at «farmerlivet» kan føre til distraksjoner. Kan man i Deres tilfelle snakke om en konflikt mellom gårdsdrift og forfatterskap? I grunnen ikke. Tilsynet med gården er en sunn avveksling fra papirarbeidet. En får et konkret innhold inn gjennom døren – som f.eks. disse tømmerlistene her. (Trygve Gulbrandsen

annonsespalter over ledige gårdsbruk skrumpet jo sterkt inn da krigen kom, og til slutt var det ikke så mange å velge i blant. Så bestemte vi oss for dette stedet mens det ennå var noe å få. Jeg hadde ønsket meg en eiendom med mest mulig skog og minst mulig dyr, men det ble akkurat det motsatte av det jeg hadde tenkt meg. Jeg har mest måttet legge an på å drive med kuer. Jordveien er såpass kupert at gården ikke egner seg til maskindrift. Etter håndte har jeg fått opparbeidet en ganske pen besetning på omkring 40 dyr i det hele.

Hadde De noen forutsetning for å drive en gård? Ikke andre enn dem en hvilken som helst annen kan ha som kommer fra byen, men jeg prøvde å sette meg inn i gårdsbruk så godt jeg kunne. For øvrig har jeg både agronom og gift røkter. Nå forsøker jeg å følge med i driften fra dag til dag.

har nettopp vært ute og hentet dem.) Ja, karene som hadde målt opp, skulle nok hatt en dram. De var tørste skjønte jeg, og pleier å få det, men de gikk igjen da de hørte her var noen.

De har altså aldri angret på Deres beslutning om å bli bonde, og overveid om De skulle kvitte Dem med i hvert fall en del av gården?

Nei, foreløpig kan jeg ikke tenke meg å selge unna for å få fred. Men jeg har hatt lyst til det flere ganger – hver gang jeg ergrer meg tilstrekkelig over melkepriser f.eks. Noe helt annet er at prisutviklingen selvsagt kan tvinge en til det. Som det er nå balanserer gården, men heller ikke mer. Bare det beste av vårt menneskemateriell kan eksistere på landet i dag og få det til å lønne seg. En ung dyktig mann i sin beste alder kunne nok skaffe seg et utkomme her. Men så måtte han ha en ganske annen arbeidsdag enn folk i byen, og være mye mer allsidig. Han måtte være en egen tømmermann, snekker, rørlegger osv. Han måtte i grunnen kunne alt. Men så skulle det nok også gå, det er jeg ikke i tvil om!

Her blir det pause i samtalen. Fru Lily Gulbranssen kommer inn og dekker kafebordet, og Trygve Gulbranssen forsvinner ned i kjelleren på jakt etter sære, tykkmagede flasker. Etter det andre glasset foregår det en påtagelig forandring med ham. Skikkelsen ranker seg og liksom vokser i stolen, den utstråler glede og festivitas. Stemmen blir dypere, øynene fastere, ansiktet mer strammet i trekkene. Nå er han ikke langt fra å ligne ungdomsbildene i bokannonsene! Og han er en fortrinnet vert. De velformede hendene leker med likørglasset mens han forteller om sin barndom og

oppvekst, den gangen han var visergutt i en kolonialforretning for noen få kroner om måneden. Han skildrer sitt opphold ved Kunst- og Håndverksskolen hvor han gikk om kveldene, den langvarige og meget allsidige utdannelsen innenfor vidt forskjellige yrker og bransjer – en tid var han fabrikkbestyrer ved en av Norges største tobakksfabrikker, og etiketten til et av fabrikkens mest kjente sigarettmerker er tegnet av ham – inntil han som selvstendig forretningsmann og ledende grosserer i tobakksbransjen plutselig satte seg ned og skrev «Og bakom synger skogene». Det slår en mens en hører på ham at han i kraft av sin allsidige utdanning må sitte inne med et meget omfattende og betydningsfullt moderne stoff som han ennå ikke har gjort bruk av. Jeg spør om «Og bakom synger skogene» var det første han hadde skrevet.

Nei jeg hadde vært sportsjournalist i flere år og levert en rekke reportasjer fra olympiader og andre større sportsbegivenheter i mange land. Så tidlig som i 1923 skrev jeg en liten bok eller nærmest brosjyre om «Idrettenes ansvar» som ble lest høyt i foreningene. Den var svært moralsk og høytsvevende og er ikke leselig i dag. Men for å holde oss til «Skogene»: Et kapittel som ikke er kommet, nettopp fra disse bøkene, og som sannsynligvis aldri kommer, offentliggjorde jeg i Aftenpostens julenummer alt i 1921. Jeg fikk et meget godt honorar og invitasjon fra redaksjonen om fortsatt medarbeiderskap. Men jeg ville ikke offentliggjøre stoffet stykkevis. Jeg drømte om å lage en helhet av det. Og siden gikk årene fortere og fortere. Jeg ble så opptatt av forretninger og av idrettsarbeidet at det ikke ble noe tid

til overs. «Prestebud» het kapitlet. Det vakte i høy grad oppmerksomhet.

Hvor hadde de egentlig fått tak i stoffet til «Skogene»? Jeg hadde alltid vært interessert i bondens liv i Norge og fikk tidlig fatt i et eksemplar av en bok som ble gitt ut om Sandvigs samlinger på «Maihaugen». Da jeg gikk på tegneskolen begynte jeg å tegne de gamle møblene og studere alt jeg kom over i forbindelse med det gamle bonde-Norge. Men ellers var mine viktigste kilder mine foreldre. De kom til byen som voksne og fortalte krøniker som de hadde hørt i sin barndom og ungdom, og ut av dette vokste stoffet. Jeg skrev alt sammen ned, – til slutt hadde jeg en mengde kladder liggende. De tidligste var datert 1914. Især min mor var flink til å fortelle, klar og enkel. Dessuten lånte jeg trekk herfra og derfra. Når man har vært interessert i tegning fra man var en neve stor, var det vel fordi man hadde evnen til å se og huske. Jeg har vært i en viss nærhet av alle de personene jeg skildret, og så å si holdt dem i hånden.

Hadde de noen spesielle forbilder? Det er det umulig å svare på. Jeg hadde lest så lite, var henvist til å låne på Deichman, og det var temmelig foreldete ting man fikk tak på der i de dagene. Men Nordahl Rolfsens lesebok må vi ikke glemme. Den var jo svært litterær, mesteparten var stoff fra norsk gullalderdiktning. I de årene var man vergeløs overfor det man leste. Man fikk det hele inn i seg, og det meget grundig, på godt og vondt.

Enn, en mann som Johan Falkberget? Jo, han har utvilsomt inspirert meg. Jeg har forresten aldri snakket med ham, enda jeg på vei til tegneskolen traff ham

så å si daglig i «Spyttebakken» hvor han gikk ut og inn i «Hvepsen» med stor hastighet og sløyfe. Til slutt begynte jeg å hilse på ham, og han hilste forundret igjen. Jeg kom i gang med å lese ham så sent at det ikke kunne få noen innflytelse i de forstand.

Snudde suksessen opp-ned på Deres tilværelse? Nei. Ikke når en var så vidt gammel som jeg var. Dessuten var jeg forretningsmann. Debut-boken var blitt til i sene nattetimer, for en stor del for å lappe på økonomien. Jeg var lykkelig som et barn over at noen ville trykke den. For øvrig prøvde jeg å holde meg på jorda.

Hva sa De om den kritikken de møtte? Betydde den noe for Dem?

Trygve Gulbrandsen trekker litt på det.

Man trøster seg med de store opplagene, men det er klart at kritikken betyr meget. Den kan virke slik at en blir slått ned. En skal ikke være så bråkjekk at en later som om den ikke betyr noe. Men jeg for min del har ingenting å beklage meg over. Den positive kritikken var så langt den fremtredende. Og det er klart at enhver nybegynner gjør sine feil.

Og hva med den nye boken...? Spørsmålet svever unektelig i luften. Trygve Gulbrandsen må ha merket det, for plutselig sier han: Jeg vil ikke snakke om de nye tingene mine! De få komme når de kommer. Mer er det ikke å si om den ting.

Det begynner å bli sent. Jeg har for lenge siden gitt opp å nå kveldstoget og kan like godt ta det med ro. Trygve Gulbrandsen henter nye forsyninger fra kjelleren. Stadig foregår den merkelige forvandlingen med ham. Da jeg kom, lignet han nærmest en litt duknakket bokholder. For en liten stund siden



Biblioteket.

lignet han sin avdøde forlegger, og nå ligner han skinnbarlig skuespilleren Ola Isene. Jeg har sjelden sett make til skiftende ansikt. Klokken blir ett og den blir to, men Trygve Gulbrandsen viser ikke tegn til tretthet. Det er så stille i det svære huset. Jeg spør om han har følt seg isolert her noen gang.

Nei, jeg har stadig stått i kontakt med mitt publikum gjennom brev og hilser. Det er spredt innenfor alle samfunnslag. For øvrig er det så vidt avvekslende å være bonde at en aldri får tid til å kjede seg. I byen hadde jeg idretten på nærmeste hold, her har jeg dyra, og det er like spennende. I begynnelsen førte jeg stambøkene ivrig. Det kunne ofte skje at dyr med de fineste foreldre slo feil, mens omvendt de reneste bastarder... Skuffelsene kan bli for mange.... Og så har vi jo kontroll-lagene, og så blir det konkurranse mellom besetning-

ene, og det er like spennende som noen annen idrett. Også på andre måter er det spennende å være bonde. Vær og vind og tørke gjør det i høyeste grad usikkert. Jo – Vårherre er virkelig flink til å skape spenning på den måten – og prismyndighetene bistår ham så godt de kan...

Da jeg satt her innestengt under krig og det ikke fantes idrett i Norge, begynte jeg med kuene. Her kunne en beregne poeng akkurat som i sporten. Jeg startet langt nede og krabbet meg oppover til jeg endte på annenplass. Siden er det gått jevnt både opp og ned. Og trenger jeg til adspredelse, går jeg bare bort til kalvene en tur og tenker mitt. En lærer så mye av å se på kalver...

Kilde:

– «*Magasinet for alle*», nr. 3 1954.